

Ἡ ἀκμὴ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων (326-614)

Ἡ ἀκμὴ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων (326-614)

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ ἐξῆς ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων ἤρχισε νὰ γνωρίζῃ ἡμέρας εὐημερίας καὶ προσήλκυσε τὴν προσοχὴν ὄχι μόνο τῶν ἀπλῶν πιστῶν ἀλλὰ καὶ τῶν χριστιανῶν πλέον βασιλέων τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

α. Ἀνύψωσις τῆς τιμητικῆς θέσεως τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων

Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων κατεῖχε ὁ Μακάριος Α' (314-333), ἱεράρχης σοφὸς καὶ ὑπέρμαχος τῆς Ὁρθοδοξίας. Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ διατάγματος τῶν Μεδιολάνων τὸ 313 καὶ τὸν οὐσιαστικὸν θρίαμβον τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ ὅλη κατάστασις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων ἠλλαξε ριζικῶς καὶ τὸ κῦρος τῆς Ἐπισκοπῆς τῆς ἠύξθη σημαντικῶς. Ὁ Μακάριος, μαζὶ μὲ ἄλλους Ἐπισκόπους τῆς Παλαιστίνης, παρέστη εἰς τὴν Πρῶτην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (325), ὅπου κατέλαβεν τιμητικὴν θέσιν ἀναμέσον τῶν λοιπῶν θρόνων τῆς Παλαιστίνης. Ἐκεῖ, μετὰ ἀπὸ συνάντησιν μὲ τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνο, κατόρθωσε νὰ ἀποδοθοῦν τὰ ἅγια προσκυνήματα εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν καὶ νὰ ἐμπλουτισθοῦν μὲ οἰκοδομήματα ἀντάξια τῆς ἀγιότητός τους. Πάντως δὲν ἀπεδόθη εἰς τὸν Ἐπίσκοπον τῶν Ἱεροσολύμων μητροπολιτικὸν ἢ πατριαρχικὸν ἀξίωμα, ἀλλὰ ὅ,τι ἐκ συνηθείας καὶ παραδόσεως ἀρχαίας εἶχε δι' ὠρισμένου κανόνος. Εἰς τὰς συνοδικὰς συνελεύσεις τῶν Ἐπισκόπων τῆς Παλαιστίνης προήδρευε τιμητικῶς ὁ Ἱεροσολύμων, ἂν καὶ τὸ πραγματικὸν ἀξίωμα τοῦ Μητροπολίτου Παλαιστίνης κατεῖχε ὁ Καισαρείας.

β. Ανέγερσις μεγαλοπρεπῶν ναῶν εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους

Ἐν ἔτος μετὰ τὴν σύγκλισιν τῆς Πρώτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἦλθε εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ἡ μητέρα τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου ἁγία Ἐλένη, ἡ ἔλευσις τῆς ὁποίας λειτουργεῖ ὡς ἀφετηρία διὰ τὴν περαιτέρω ἱστορικὴν ἀκμὴν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων. Μὲ τὴν προτροπὴν τῆς διενεργήθησαν ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν, αἱ ὁποῖαι ἔφεραν εἰς τὸ φῶς τὸ πανάγιον Μαρτύριον τῆς Ἀναστάσεως, δηλαδὴ τὸν Πανάγιον Τάφον, τὸν βράχον τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τὸν Τίμιον Σταυρόν. Ὅλα αὐτὰ συμπεριελήφθησαν εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ Βασιλικὴν τῆς Ἀναστάσεως, ἡ ὁποία ἐκτίσθη ἀργότερον εἰς τὸν ἴδιον χῶρον. Ἡ περιοχὴ αὐτὴ, κατὰ τὸν χρόνον τῶν Παθῶν τοῦ Χριστοῦ, εὕρισκετο ἔξωθεν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Ἡ ἔνταξις τῆς ἐντὸς τῆς πόλεως ἐπετεύχθη ἀργότερον μὲ τὴν προσθήκην τοῦ τρίτου τείχους ἀπὸ τὸν Ἡρώδη Ἀγρίππαν. Κατὰ τὴν περίοδον τῶν σκληρῶν διωγμῶν ἐναντίον τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ Ἀδριανὸς ἐπιχωμάτωσε τὸν Γολγοθᾶν καὶ τὸν Πανάγιον Τάφον, μὲ ἀποτέλεσμα τὰ ἅγια αὐτὰ προσκυνήματα νὰ διατηρηθοῦν ἀνέπαφα εἰς τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου. Ἔτσι, μὲ τὰς ἀνασκαφικὰς ἐργασίας, ἀπεκαλύφθησαν ὁ λόφος τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τὸ σπήλαιον τοῦ Παναγίου Τάφου. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀνευρέθη μαζὶ μὲ τοὺς δύο σταυροὺς τῶν ληστῶν, ὁ Τίμιος Σταυρὸς, ὁ ὁποῖος ἀνεγνωρίσθη μὲ θαυματουργικὸν τρόπον. Βέβαιον εἶναι ὅτι τμῆμα ἀπὸ τὸν ἀνευρεθέντα Σταυρὸν τοῦ μαρτυρίου παρέμεινε εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐνῶ τεμάχιόν του ἀπεστάλη εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε νὰ διατάξῃ τὴν ἀνέγερσιν μεγαλοπρεπῶν ναῶν.

Συμφώνως πρὸς τὸ σχέδιον εἰς τὸν χῶρον τοῦ Παναγίου Τάφου, τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τοῦ σημείου τῆς Εὐρέσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ προὔβλεπετο ἡ ἀνέγερσις μεγαλοπρεποῦς συμπλέγματος χριστιανικῶν ναῶν. Αἱ ἐργασίαι διὰ τὴν ἀνέγερσίν του ἤρχισαν τὸ 326 καὶ ὁλοκληρώθησαν μετὰ ἀπὸ δέκα περίπου χρόνια. Ἡ περιγραφή τους διεσώθη ἀπὸ τὸν ἱστορικὸν Εὐσέβιον Καισαρείας (260-340), ἀλλὰ σημαντικαὶ πληροφορίαι παρέχει καὶ ἡ προσκυνήτρια Αἰθερία, ἡ ὁποία διέμενε εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους ἀπὸ τὸ 381 ἕως τὸ 384.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἀνεγνωρίσθησαν τὰ

περισσότερα ἱερὰ προσκυνήματα εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ καί, παραλλήλως, ὠκοδομήθησαν περικαλλεῖς ναοὶ εἰς διαφόρους καθηγιασμένους ἀπὸ τὸν Κύριον τόπους, ὄχι μόνον γύρω ἀπὸ τὴν ἁγίαν Πόλιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν εὐρυτέραν περιοχὴν τῆς Παλαιστίνης. Εἰς τὸ διάστημα αὐτὸ, ἡ ἁγία Ἑλένη περιόδευε ἀνὰ τὴν Παλαιστίνην καὶ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ αὐτοκράτορος ἵδρυε ναοὺς καὶ εἰς ἄλλας θέσεις. Ἔτσι ἀνηγέρθησαν ναοὶ εἰς εἰς τὸ ὑπερῶν τῆς Σιών, ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἀποστόλων, ὅπως ὠνομάζετο, καὶ ἡ Βασιλικὴ εἰς τὸ σπήλαιον τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν Βηθλεέμ. Ἐπίσης, ναοὶ ἰδρύθησαν εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν εἰς τὸν τόπον τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου, εἰς τὴν Βηθανίαν καὶ ἄλλοῦ πέριξ τῆς Ἱερουσαλήμ. Μετὰ τὴν ἁγίαν Ἑλένην μεγάλην εὐλάβειαν πρὸς τοὺς Ἁγίους Τόπους ἔδειξε ἡ Εὐτροπία, πεθερὰ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ὁποίας προὔκάλεσε τὴν ἄμεσον ἀντικατάστασιν τῶν ἐθνικῶν ναῶν καὶ τῶν εἰδώλων εἰς τὴν Χεβρώνα διὰ καλλιπρεποῦς χριστιανικοῦ ναοῦ. Εἰς τὴν συνέχειαν, ἀνηγέρθησαν εἴκοσι πέντε ἀκόμη ναοὶ εἰς καθηγιασμένους τόπους, ὅπως εἰς τὸν Τάφον τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Γεθημανῆν, εἰς τὴν πηγὴν τοῦ Σιλβάμ, εἰς τὸν τάφον τοῦ Λαζάρου εἰς τὴν Βηθανίαν, εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ πλησίον τοῦ Ἰορδάνου, εἰς τὴν Χεβρώνα καὶ «παρὰ τὴν δρυῖν Μαμβρῆ», εἰς τὸ φρέαρ τοῦ Ἰακώβ, εἰς τὸν χῶρον τῆς κατοικίας τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου εἰς τὴν Καπερναούμ, εἰς τὸν τόπον τοῦ Εὐαγγελισμοῦ εἰς τὴν Ναζαρέτ, εἰς τὴν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας, εἰς τὸ ὄρος Θαβῶρ καὶ εἰς ἄλλα ἀκόμη γνωστὰ χριστιανικὰ προσκυνήματα.

Ἀργότερον, ὠκοδομήθη καὶ ὁ ναὸς τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου εἰς τὴν Λύδδα, ὁ ὁποῖος προσέδωσε εἰς τὴν πόλιν ἐξαιρετικὴν σημασίαν. Οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν ναῶν αὐτῶν ἀνηγέρθησαν μὲ προσωπικὴν μέριμναν τῆς ἁγίας Ἑλένης, ἧσαν δὲ κτίρια μεγαλοπρεπῆ καὶ ἀπαραμίλλου τέχνης, μὲ πλουσίαν ἐσωτερικὴν διακόσμησιν ἀπὸ ψηφιδωτὰ καὶ ἐντυπωσιακὰ μαρμαροθετήματα. Τὰ ἐγκαίνια μάλιστα τῶν δυὸ ναῶν, τῆς Ἀναστάσεως καὶ τοῦ Γολγοθᾶ, ἐτελέσθησαν μὲ τὴν παρουσίαν κλήρου καὶ λαοῦ τῆ 14ῃ Σεπτεμβρίου τοῦ 335 καὶ ὁ ἑορτασμός τους διήρκησε ὀκτῶ ἡμέρας. Μὲ τὰς ἐνεργείας αὐτὰς προεβλήθησαν ἀκόμη περισσότερον οἱ Ἅγιοι Τόποι μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀναδειχθοῦν σταδιακῶς εἰς

παγκόσμια προσκυνήματα.

γ. Ανάπτυξις τοῦ μοναχικοῦ βίου εἰς τὴν Παλαιστίνην

Παραλλήλως μὲ τὴν τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Παλαιστίνην, ταχύτατα ἀνεπτύχθη καὶ ὁ μοναχικὸς βίος. Τὸ μοναχικὸν ἰδεῶδες ἐλάμπρυναν ἀρχικῶς οἱ πρῶτοι μεγάλοι πολισταὶ τῆς ἐρήμου Ἰλαρίων καὶ Χαρίτων. Ὁ ἅγιος Ἰλαρίων, ὁ κατεξοχὴν ἱεραπόστολος τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Παλαιστίνην, κατὰ τὴν παραμονὴν του εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐγνώρισε τὸν ἅγιον Ἀντώνιον καὶ τὸν ἠκολούθησε εἰς τὴν ἔρημον. Ἐπιστρέφων εἰς τὴν πατρίδα του ἐπέλεξε ἔρημον τόπον ἀνάμεσον τῆς Γάζης καὶ τῆς Μαΐουμᾶ καὶ ἐκεῖ διῆγε ἀσκητοτρόπως. Πρῶτον μοναστικόν του κέντρον ὑπῆρξε τὸ 328 ἡ περίφημος Λαύρα τοῦ Ἁγίου Ἰλαρίωνος, ἡ ὁποία ἀπετελεῖτο ἀπὸ συγκρότημα πολλῶν κελλιῶν διεσπαρμένων εἰς τὴν ἔρημον. Ὁ ἅγιος Ἰλαρίων προσπάθησε ὄχι μόνο νὰ συνενώσῃ τοὺς μοναχοὺς εἰς κοινὸν βίον, ἀλλὰ νὰ τοὺς φέρῃ εἰς εὐεργετικὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τὸν κόσμον, χάριν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν. Τὴν ἴδιαν περίοδον ἀρχίζει τὴν δρᾶσιν τῆς μία ἀκόμη μεγάλη ἀσκητικὴ μορφή, ὁ ἅγιος Χαρίτων, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε καὶ ὁ ρυθμιστὴς τοῦ μοναχικοῦ βίου εἰς τὴν Παλαιστίνην. Ὁ Χαρίτων, ἐρχόμενος ἀπὸ τὸ Ἰκόνιον εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, συνελήφθη ἀπὸ ληστὰς καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ κρυσφήγετό τους εἰς τὴν ἔρημον Φαράν, πλησίον τῶν Ἱεροσολύμων. Μετὰ ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσίν του ἐπανῆλθε εἰς τὴν Φαράν καὶ ἐκεῖ τὸ 330 ἵδρυσεν τὴν Πρώτην Λαύραν εἰς τὴν ἔρημον τῆς Ἰουδαίας. Τὰ ἐγκαίνιά της ἐτέλεσε ὁ Ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων Μακάριος. Ἀργότερον, ὁ ἅγιος Χαρίτων μετέβη εἰς τὸ Σαραντάριον ὄρος, ὅπου ἵδρυσεν τὴν Νέαν Λαύραν ἢ Λαύραν τοῦ Δούκα, ἐνῶ εἰς τὴν συνέχειαν ἀνεχώρη καὶ πάλι πρὸς τὴν ἔρημον τῆς Ἰουδαίας, ὅπου ἀπὸσύρθη εἰς τὰ σπήλαια τῆς Τεκῶα. Ἡ φήμη τῆς ἀγιότητός του ὠδήγησε πλησίον του πολλοὺς μοναχοὺς, διὰ χάριν τῶν ὁποίων ἵδρυσεν τὴν Τρίτην Λαύραν ἢ Λαύραν τοῦ Σουκᾶ, τὴν καλουμένην καὶ Παλαιὰν Λαύραν.

Εἰς τὰ χρόνια τὰ ὁποῖα ἠκολούθησαν, τὸ μοναχικὸν σύστημα καθιερώθη καὶ εἰς τοὺς ναοὺς τῶν Ἱεροσολύμων. Εἶναι εὐνόητον ὅτι αἱ πολλαπλοὶ λατρευτικαὶ ὑποχρεώσεις καὶ αἱ κάθε εἴδους

ιεραὶ ἀκολουθίαι ὑπαγόρευσαν τὴν συγκρότησιν μοναχικοῦ τάγματος διὰ τὴν ἱερατικὴν διακονίαν, κυρίως εἰς τὸν Ναὸν τῆς Ἀναστάσεως. Ἔτσι προῆλθε ἡ Ἀγιοταφίτικὴ Ἀδελφότης, ἡ ὁποία ἀπετέλει ἰδιαίτερον μοναχικὸν τάγμα, ἀφοσιωμένον εἰς τὴν διηνεκῆ ἱερὰν διακονίαν. Ἀπὸ τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπιτελοῦσαν οἱ μοναχοὶ αὐτοί, σπουδάζοντες ἐν τῷ ψάλλειν τὰς νυχθημερινὰς ἱερὰς ἀκολουθίας, ἔλαβον καὶ τὴν ὀνομασίαν «Σπουδαῖοι τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ἀναστάσεως» ἢ «Τάγμα τῶν Σπουδαίων». Τὸ τάγμα αὐτὸ κατηρτίσθη ἀπὸ τὴν ἴδρυσιν τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἢ καὶ προγενέστερον, κατὰ τὸν 3ον αἰῶνα, ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπον Ἱεροσολύμων Ἀλέξανδρον. Τὴν προσωυμίαν “Σπουδαῖοι” ἔλαβε τὸ τάγμα ὡς ἐκ τοῦ ἐναρέτου καὶ ἀσκητικοῦ βίου τῶν μελῶν αὐτοῦ, διότι ἡ λέξις σπουδαῖος ἦτο ταυτόσημος πρὸς τὰς λέξεις ἐνάρετος, καὶ φιλόπρονος, ἐχρησιμοποιεῖτο δὲ κατ’ ἐξοχὴν διὰ τοὺς ἐναρέτους μοναχοὺς ἀσκητὰς τοῦ 4ου, 5ου καὶ 6ου αἰῶνος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Ἀντιόχειαν.

Παρόμοια μοναχικὰ τάγματα ἐδημιουργήθησαν καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ναοὺς, ὅπως οἱ «Σπουδαῖοι τῶν Βασιλικῶν τῆς ἁγίας Σιών» εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν καὶ «τῆς Γεννήσεως» εἰς τὴν Βηθλεέμ. Τὰ τάγματα αὐτὰ ἦσαν ὑπεύθυνα διὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὴν περιφρούρησιν τῶν λαμπρῶν αὐτῶν μνημείων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀπὸ μαρτυρίας τῆς ἰδίας περιόδου, πληροφοροῦμεθα τὴν ὑπαρξιν τοῦ ὄφφικίου τοῦ Σκευοφύλακος ἢ Κειμηλιάρχου τῆς ἁγίας Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν Ἀναστάσεως, καθὼς ἐπίσης καὶ ἐκείνου τοῦ Σταυροφύλακος, τοῦ τὴν παραφυλακὴν τοῦ τιμίου ξύλου τοῦ Σταυροῦ πεπιστευμένου.

δ. Ἐνισχύσεις ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορας

Εἰς τὸ μεταξὺ ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων ἐσυνέχιζεν τὴν ἀνοδικὴν τῆς πορείαν. Ἡ ριζικὴ ἀλλαγὴ, ἡ ὁποία εἶχε ἐπέλθει κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διαποιμάνσεως τοῦ Μακαρίου, ἐσυνεχίσθη καὶ μὲ τὴν ἐκλογὴν τοῦ διαδόχου του, Μαξίμου Γ’ (333-348), ὁ ὁποῖος συνέβαλε οὐσιαστικῶς εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Παλαιστίνην. Τὸ 335 ἐνεκαινιάσθησαν οἱ ναοὶ τῶν Ἱεροσολύμων παρουσίᾳ ὅλων τῶν Ἐπισκόπων, οἱ ὁποῖοι μετεῖχαν

εἰς τὴν Σύνοδον τῆς Τύρου. Ἡ Μήτηρ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν ἀπέβη περιφανέστατον κέντρον τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ἀμέσως μετὰ ἠκολούθησε μεγάλη ταραχὴ εἰς τὴν Παλαιστίνην ἐξ αἰτίας τοῦ Ἀρειανισμοῦ. Αἱ ἀλλεπάλληλοι σύνοδοι ἐκλυδώνισαν τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων καὶ ὁ Ἐπίσκοπός της Μάξιμος, ἂν καὶ δὲν εἶχε μητροπολιτικὴν ἐξουσίαν, συνεκάλεσε Σύνοδον τὸ 346 ὑπὲρ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου. Ἡ πρᾶξις του αὐτῆ προὔκάλεσε μεγάλην δυσαρέσκειαν εἰς τοὺς αἰρετικούς, οἱ ὅποιοι ἐπέτυχον τὴν ἐξορίαν του (347-348), κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἀπεβίωσεν.

Κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον ἐκόσμησε ὁ περιφανὴς κατηχητὴς Κύριλλος Α' (350-386), ὁ ὅποιος ἦλθε ἐπανειλημμένως εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς αἰρετικούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς προσωπικούς του ἀντιπάλους. Τὸ ὀρθόδοξον πνεῦμα, ἡ δογματικὴ κατάρτισις, ἡ προσήνεια καὶ ἡ συνεχὴς ἀγωνιστικότης του ἐναντίον τῶν αἰρετικῶν εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα ἡ Ἱερουσαλήμ νὰ προκαλέσῃ καὶ πάλιν τὴν προσοχὴν ὀλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Παραλλήλως, ὁ ἐσκεμμένος παραγκωνισμὸς τοῦ Ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων Κυρίλλου ἀπὸ τὸν Μητροπολίτην Καισαρείας Ἀκάκιον, ἐξαιτίας τῶν μεγάλων διαφορῶν εἰς σπουδαῖα δογματικὰ ζητήματα εἶχε ὡς συνέπειαν τὴν διατάραξιν τῶν σχέσεων ἀναμέσον τῆς Μητροπόλεως καὶ τῆς Ἐπισκοπῆς. Ἡ τελευταία δὲν ἤμποροῦσε πλέον νὰ ὑπάγεται ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν διαρκῶς παρακμάζουσαν Καισάρειαν. Μετὰ μάλιστα καὶ τὴν Δευτέραν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (381), ἡ ὁποία κατεδίκασε τὰς διαφόρους αἱρέσεις καὶ ἐδικαίωσε τὸν Πατριάρχην Κύριλλον, ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων ἐξηκολούθη νὰ ἀποκτᾷ συνεχῆ πνευματικὴν ἄνοδον. Τὴν περίοδον αὐτὴν ὅλοι οἱ αὐτοκράτορες διετήρησαν ἀμείωτον τὸ ἐνδιαφέρον τους διὰ τοὺς Ἁγίους Τόπους, μὲ μόνην ἐξαίρεσιν τὴν ἀπέλπιδα ἀπόπειραν τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου (361-363) διὰ ἐπιστροφὴν εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ πρέπει νὰ ἐπισημανθῇ ὅτι ἀντάξιαι πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῶν ναῶν ἦσαν καὶ αἱ ἱεραὶ τελεταί. Ἀποτελεῖ εὐτύχημα τὸ γεγονὸς ὅτι διεσώθησαν μέχρι σήμερον ἐκτενεῖς περιγραφαὶ τῶν τελετῶν αὐτῶν. Εἰς τὸ «Ὀδοιπορικὸν τῆς Αἰθερίας», καθὼς καὶ εἰς τὰς «Κατηχήσεις» τοῦ ἁγίου Κυρίλλου

Ἱεροσολύμων, περιέχονται πολύτιμα λεπτομέρειαι διὰ τὰς ἀκολουθίας, αἱ ὁποῖαι ἐψάλλοντο καθημερινῶς καὶ κατὰ τὰς Κυριακὰς εἰς τοὺς τρεῖς τότε ναοὺς, τῆς Ἀναστάσεως, τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τοῦ Μαρτυρίου, ἀλλὰ καὶ διὰ ἐκείνας τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος καὶ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα. Ἀπὸ τὰς μαρτυρίας τοῦ «Ὀδοιπορικοῦ τῆς Αἰθερίας» καταφαίνεται ὅτι αἱ ἱεραὶ ἀκολουθίαι εἰς τὰ Πανάγια προσκυνήματα ἐτελοῦντο ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ εἰς ὀρισμένας μόνον περιστάσεις τὰ ἀναγνώσματα ἐρμηνεύοντο εἰς ἄλλας γλώσσας. Ἀπὸ μαρτυρίας προκύπτει ὅτι, μετὰ τὸ τέλος τῶν διωγμῶν καὶ ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος, ἡ χριστιανικὴ πίστις ἐδραιώθη ὡς ἐπίσημος θρησκεία τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων προσέλαβε χαρακτῆρα καὶ ὑπόστασιν ἑλληνικὴν, ὅπως ἑλληνικὴ ἦτο καὶ ἡ χρησιμοποιουμένη λειτουργικὴ γλῶσσα.

Ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ ἐξῆς καί, ἐνῶ τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον Ἱεροσολύμων κατεῖχε ὁ φωτισμένος ἱεράρχης Ἰωάννης Β' (386-417), ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία ἐγνώρισε μεγάλην ἀκμὴν μὲ τὴν ὑποστήριξιν τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του τὸ σημαντικότερον γεγονός ἦτο ἡ πτώσις τοῦ ἔθνισμοῦ εἰς τὴν Παλαιστίνην, ἡ ὁποῖα ὠφείλετο κυρίως εἰς τὰς ἀποστολικὰς ἐνεργείας τοῦ ἐκ Θεσσαλονίκης ἀγίου Ἐπισκόπου της Πορφυρίου (+420). Ἰδιαιτέρως ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία ὄχι μόνον ἐχορήγησε ἀξιόλογον χρηματικὴν συνδρομὴν καὶ τὸ ἀρχιτεκτονικὸν σχέδιον διὰ τὴν ἀνέγερσιν χριστιανικοῦ ναοῦ εἰς τὴν Γάζαν, ἀλλὰ ἀπέστειλε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ οἰκοδομικὸν ὑλικόν, πολυτίμους κίονας καὶ μάρμαρα, μαζὶ μὲ τὸν μηχανικὸν Ρουφίνον ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν. Ὁ ναὸς αὐτὸς ἀντικατέστησε τὸ εἰδωλοατρικὸν Μαρνεῖον καὶ πρὸς τιμὴν τῆς ἀγούστας ὀνομάσθη «Εὐδοξιανή» (407). Ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος Β' (418) συνέδραμε τὸν διάδοχον τοῦ Ἰωάννην, Ἐπίσκοπον Ἱεροσολύμων Πραύλιον (417-422), μὲ σεβαστὸν χρηματικὸν ποσὸν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν καὶ σταυρὸν χρυσοῦν διάλιθον διὰ τὸν ἅγιον Γολγοθᾶ.